

NYA AVHANDLINGAR

Kim Silow Kallenberg: *Gränsland. Svensk ungdomsvård mellan vård och straff*. Södertörns högskola, Huddinge 2016. 258 s. English summary. ISBN 978-91-87843-42-6.

Gränsland är en avhandling om tvångsvård på statliga ungdomshem. Det är också en avhandling om yrkespraktik och yrkesidentitet. Den följer och utvecklar en tradition av etnologisk forskning om institutioner. Kort handlar den om hur personal på ett särskilt ungdomshem bedriver tvångsvård, och hur de förstår och legitimerar sitt arbete. Det mer precisa syftet med avhandlingen återfinns på avhandlingens fjärde sida, s. 18, och lyder som följer:

Avhandlingens syfte är att med utgångspunkt i det dagliga institutionsarbetet och i personalens utsagor på ett särskilt ungdomshem kartlägga och analysera de förståelser av, och motiveringar för, tvångsvård som skapas och upprätthålls genom konstruktioner av ungdomar, behandlingspraktiker och personalpositioner.

I syftet pekas tre riktningar ut som också utgör avhandlingens tre empiriska kapitel, nämligen personalens konstruktioner av de ungdomar de möter, av de behandlingar de genomför samt av de personal- eller yrkespositioner personalen intar eller kan inta.

Materialet består huvudsakligen av intervjuer med personal och av observationer på det ungdomshem som i avhandlingen kallas för Viby. Här tvångsvårdas pojkar, och här är också en majoritet av behandlingsassistenter män.

Teoretiskt utgår avhandlingens analyser från ett diskursteoretiskt tänkande med referenser som Ernesto Laclau och Chantal Mouffe. Mer

specifikt hänvisas till den utveckling av diskursteorin som brukar tillskrivas Jason Glynos och David Howarth, och som här kallas för logikperspektivet. Det innebär i största korthet att forskaren försöker identifiera det som strukturerar och motiverar informanternas tänkande och handlande i en viss kontext. Tre aspekter av logiker brukar särskiljas: sociala, politiska och fantasmatiska. *Sociala* kallas strukturerande logiker som blivit självklara för människor. *Politiska* kallas de som utmanar sådan självklarhet. *Fantasmatiska* karakteriserar de meningsbyggen, eller fantasier som de benämns inom ramen för dessa teoretiseringar, som människor håller sig med för att förklara sin tillvaro och göra den begriplig – trots att den ofta är djupt motsägelsefull. Det är, tycker jag, den fantasmatiska aspekten som erbjuder de mest dynamiska analyserna, och det är när den fantasmatiska dimensionen av olika logiker identifieras och beskrivs som avhandlingens analyser tar verklig fart.

Redan i avhandlingens titel presenteras de tänkesätt som i avhandlingen lyfts fram som de mest genomgripande principerna för hur informanterna förstår tvångsvård (och sitt eget arbete), nämligen vad författaren kallar *vårdlogik* respektive *strafflogik*. Precis som namnen antyder definierar dessa logiker arbetet på ungdomshemmen på olika sätt och de påverkar också hur informanterna förstår ungdomarnas närvaro och behov på ungdomshemmet. Vårdlogiken och strafflogiken återkommer genom hela avhandlingen. De mer specifika logiker som sedan identifieras och beskrivs i de respektive kapitlen relateras alla till denna övergripande nivå.

I enlighet med diskursteorin förklaras och vi-

sas hur logiker möjliggör vissa handlingsberedskaper, men också vissa subjektspositioner. Den logik, eller det sätt att förstå, som dominerar vid ett visst tillfälle kommer alltså att få konsekvenser för hur människor som är med vid detta tillfälle kommer att kunna agera och för hur de kommer att positioneras och positionera sig. Sådana positioneringar är intimt knutna till makt, men även, ska det visa sig, till maktlöshet.

Kapitel 3 är det första empiriska kapitlet och det behandlar behandlingsassistenternas sätt att begripliggöra sitt arbete genom att beskriva dem som de arbetar med: ungdomarna. Läsaren ges en inblick i hur informanterna ser på *skälen* till varför ungdomarna alls kommer till Viby. Här identifieras tre verk samma logiker. Den första kallar författaren "det sociala sammanhangets logik" och den förlägger förklaringen till uppväxtvillkor utanför den enskilde ungdomen. Handlingsberedskapen utgörs därför av att man låter ungdomen byta miljö, från den som anses problematisk till ungdomsvården. Det andra förhållningssättet kallas en "biologisk logik" och den har en specifik status på ungdomshemmet. Även den förlägger orsaken till att ungdomarna kommer till Viby utanför deras kontroll, men istället för att lyfta fram det sociala sammanhanget så pekats biologiska omständigheter ut, till exempel neuropsykiatriska diagnoser. Handlingsberedskapen består här delvis i att medicinera.

I talet om ungdomarna skymtar också en tredje logik, som kallas för "det fria valets logik" eller en "vallogik", fram. Enligt denna ses ungdomarnas närvaro på Viby som en följd av en räkna mer eller mindre fria val. Till skillnad från de vårdvalsnormer som slår igenom i vårdfältet i övrigt tycks dock tanken om att ungdomarnas handlingar varit effekten av fria och delvis medvetna val inte konstruera ungdomarna som fria och självständiga. Vallogiken tycks enbart fylla funktionen att legitimera tvångsaspekten av tvångsvården genom att definiera ungdomarnas tidigare val som dåliga.

Samtliga logiker utgör ganska etablerade figurer som vi känner igen från andra håll. Om de två första logikerna blir begripliga inom, och stödjer, en vårdlogik, så kan den tredje, vallogi-

ken, stödja strafflogiken; den som valt något kan hållas som ansvarig.

Vårdlogiken och strafflogiken gav upphov till två olika föreställningar om ungdomarna: "fantasin om barnet" och "fantasin om ungdomsbrottslingen". Tanken att ungdomarna var *som* barn eller egentligen *var* barn, positionerade dem som oskyldiga. Den möjliggjorde vissa vårdande praktiker och normaliserade och legitimerade maktrelationen mellan ungdomar och personal. Fantasin om ungdomsbrottslingen däremot positionerade ungdomarna som ansvariga och legitimerade mer straffande praktiker. Ett ständigt närvarande tal om ungdomarnas potentiella aggressivitet lyckades dessutom osynliggöra de våldspraktiker som behandlingsassistenterna ibland själva ägnade sig åt.

Författaren visar hur dessa fantasier hade sina tydliga gränser för vem som alls kunde vara ett barn. Här tycktes det som om föreställningar om autenticitet var centrala, det är bara "riktiga" barn som förtjänar omsorg. Personer som explicit hävdade att de var barn – som exempelvis de ensamkommande flyktingbarnen – kunde väcka misstankar om den egentliga åldern.

I kapitel 4 undersöks *behandlingsarbetet* på Viby. Det visar sig att behandlingarna kunde tillskrivas olika betydelser beroende på exempelvis om de förstås inom en vård- eller en strafflogik. Så kunde "enskilda samtal" ses som vårdande. Men "enskilda samtal" kunde också användas som straff – något som inträffar när en ungdom inte skött sig i enlighet med regler och förväntningar. På liknande sätt förhöll det sig med andra behandlingsmetoder.

Det är svårt för informanterna att veta vad effekten av deras arbete är. De väljer ofta att prata om sitt arbete som att de i varje fall "sår ett frö" till förändring för ungdomarna. Det är ett slags förhoppningsfull fantasi om den goda och framgångsrika behandlingen. Denna fantasieras karaktär gör att den döljer skevheter, exempelvis att personalen faktiskt *vet* att det ofta inte går bra eller att såendet av fröet ibland omfattar praktiker av mer straffande än vårdande karaktär. Här gör Silow Kallenberg en kontextualisering genom att behandlingsfantasin relateras till andra *trossystem* (s. 159). Ge-

nom jämförelse med den kristna närvaron i socialvårdens historia kan hon synliggöra hur tro och moral fortfarande finns i fantasin om den goda behandlingen. Det går till exempel att *vittna* om såväl kriminalitetens nackdelar som om de fördelar som finns i att lämna den, och sådana vittnesmål tillskrivs stor betydelse, de skänker legitimitet. Och här ser vi hur en vallogik som är moraliskt bemängd återigen smyger sig in i föreställningen om god vård och behandling och komplicerar alla förståelser.

I det femte kapitlet behandlas logiker som strukturerar informanternas yrkesidentitet, slår fast vem som är lämpad för jobbet, och därigenom skapar de positioner som finns tillgängliga för informanterna i institutionsmiljön. Två logiker identifieras här, de kallas (kanske lite knöligt) för "logiken om praktiskt kunnande" och "logiken av teoretisk kunskap". Logiken av teoretisk kunskap betonar betydelsen av utbildning. Den beskrivs på sätt och vis som sanktionerad ovanifrån, ändå är den i materialet underordnad. Logiken av teoretisk kunskap är framför allt närvarande genom att informanterna tar spjörn mot den. Vid några tillfällen beskrivs visserligen utbildning som bra, men huvudsakligen argumenterar informanterna för att andra kvaliteter är viktigare. I stället är det en logik om praktiskt kunnande som dominerar på Viby. Den utmanar de formella utbildningskraven på en behandlingsassistent genom att *erfarenheter* – av praktiskt arbete med ungdomar eller av egna erfarenheter av missbruk eller kriminalitet – görs till viktiga meriter. Att det formella utmanas gör att författaren ser logiken om praktiskt kunnande som en politisk logik, ett slags motlogik. Den här motlogiken vävs in i en fantasi om den praktiska erfarenhetens nödvändighet och hur vi lever i tider då den är hotad. Den fantasmatiska aspekten döljer, menar författaren, det faktum att tesen knappast kan bevisas. Dessutom, får man förmoda, erbjuder den ett njutbart underkännande av den formellt överordnade positionen som utbildad. Det är alltså en motlogik som omfattar en protest, och en känsla av frustration, som delvis har med klass att göra, men som också visar sig sammanlänkad med föreställningar om kön.

I kapitel 5 fördjupas diskussionen om betydelse av kön, genus och kropp. Här talas om en "machologik" och det synliggörs hur maskulinitet och en viss typ av maskulina kroppar privilegieras i synen på vem som passar för yrket. Kvinnor associeras med handlingar som att ståda, diska, pyssla och omvårda. Män associeras med muskelkraft. Kvinnor ses också som några som ska skyddas, medan män ska skyddas, och detta symboliseras på en mängd olika sätt och har betydelse för hur olika kroppar kan röra sig på arbetsplatsen och vilken typ av arbetsuppgifter de kan få.

Machologiken normaliserar också sexuella trakasserier mellan ungdomarna och kvinnlig personal. Det är en logik som är intimt knuten till såväl klasspositioner och etnicitet, som till yrkeskompetens. I relation till machologiken aktualiseras en fantasi om kontroll i vilken muskulösa män görs till ordningens och trygghetens garant, en roll som görs viktig på en arbetsplats som hela tiden beskrivs som potentiellt riskfylld. I detta fantasmatiska narrativ görs det tydligt att när "the going gets tough" så hjälper inga högskolepoäng. På så vis sammansmälter föreställningar om ungdomarnas problematik och behov med föreställningar om kön, kropp, klass, utbildning, etnicitet och yrkeskompetens på ett sätt som är till vissa kroppars fördel.

Det bränner till när det visar sig att den här professionens idealkropp – den muskulösa manskroppen – uppmuntras av ledningen. Att rekryteringen till yrket privilegierar muskulösa manskroppar och delvis nedvärderar teoretisk kunskap är problematiskt. Inte bara för att det medför orättvisor, eller konserverar genusmönster, utan för att det återverkar så tydligt på vården av ungdomarna, på hur den svenska tvångsvården går till när den balanserar mellan vård och straff på vad som ibland verkar vara en tämligen slak lina.

Avslutningsvis knyts avhandlingen samman. Det sker i en tjugo sidor lång avslutande diskussion som detaljerat sammanfattar resonemangen och lyfter fram dess centrala spänningsfält, men som också pekar framåt.

Gränsland är en avhandling som behandlar

ett viktigt ämne och som problematiserar intressanta aspekter av detta ämne. Det är också en avhandling som har tydliga teoretiska ambitioner, och som fullföljer dessa på ett elegant och självständigt sätt. Det går såklart (som alltid!) att diskutera vad ett givet teoretiskt ramverk bidrar med och vad det riskerar att förlora ur sikte. Logikperspektivet gör att det i avhandlingen hela tiden är tydligt hur informanternas handlingar och förståelser är relaterade till såväl övergripande maktrelationer som till möjliga identifikationer. Men perspektivet har kritiserats för att alltför snabbt förflytta fokus från materialet till en ganska hög abstraktionsnivå samt för att erbjuda en förenklad och alltför schematisk modell för hur verkligheten och dess praktiker kan förstås. Även om jag ibland fann det svårt att göra reda för nivåerna på de identifierade logikerna är det i *Gränsland* dock tydligt att det är det empiriska materialet och de analytiska resultaten som legat till grund för hur identifikation och benämning av logiker skett. De utvalda logikerna används också på ett förtjänstfullt sätt för att visa tendenser och maktförhållanden i materialet. Möjligen saknar jag några av diskursteorins, och logikperspektivets, fördjupande resonemang kring den fantasmatiska dimensionen; det är ju ett perspektiv som delvis kommit till för att undersöka möjligheterna att kritiskt förklara det sociala. Här upplever jag att författaren ibland stannar till och kanske inte alltid utnyttjar teoribyggets potential. Jag får inte veta mycket om den emotionella drivkraften hos informanterna att hålla fast vid sina förståelser även när dessa visar sig stämma dåligt med deras konkreta erfarenheter. Inte heller får jag veta mycket om vad det egentligen är som lockar i fantasiernas överskridande av "det tillåtna", eller om det begärliga i *det informanterna blir* när de berättar och i övrigt agerar som de gör.

I avhandlingen finns en övervikt av intervju-referenser, och möjligen kan jag sakna ytterligare användande av observationsmaterial, det vill säga beskrivningar och analyser av hur kulturella begripliggöranden materialiseras i vardagens rutiner. Detta hade kanske ytterligare kunnat visa hur de dominerande logikerna inte är något som entydigt "finns" i materialet, utan som är

resultatet av ibland motstridiga försök att göra tillvaron begriplig.

Skrivtekniskt är avhandlingen välskriven och pedagogiskt framställd. Ändå finns små saker som möjligen kan störa läsningen. Ibland uppstår en känsla av oreda, att saker introduceras men inte följs upp. Det vällovliga i att följa upp citat genom att också beskriva dem resulterar ibland i en känsla av upprepning. Det förekommer många "teasers" om vad som komma skall, vilket medför tydlighet, men har en distanserande inverkan som gör att läsaren hela tiden påminns om själva bokkonstruktionen.

Trots dessa avslutande invändningar är *Gränsland* en väl genomförd och välskriven studie och en viktig bok. Kim Silow Kallenberg förhåller sig spänstigt till ett ganska komplicerat och inte mycket använt teorikomplex, gör det genomgående och utan att tappa kontakten med det empiriska materialet, trots att detta är en välkänd och välomvittnad risk. I sig gör detta att studien är ett välkommet exempel på just hur logikperspektivet kan användas i studier med etnografiskt material. Avhandlingen ger dessutom viktiga kunskaper och dess fokus kommer med största sannolikhet att göra den läsvärd för dem som på ett eller annat sätt arbetar med, och/eller intresserar sig för hur det kulturella i form av logiker, identifikationer och maktrelationer strukturerar arbetet vid institutioner och – så klart – påverkar dem som av olika skäl tillbringar tid där.

Anna Sofia Lundgren, Umeå

Julia Rönnbäck: *Det är väl typiskt tjejer. Om basket, kropp och femininitet*. Studies in Sport Sciences Vol. 20. Bokförlaget idrottsforum.org, Malmö 2015. 240 s. English summary. ISBN 978-91-85645-21-3.

Avhandlingen inleds med en vardaglig betraktelse över idrottande tonårstjejer i det offentliga rummet. I hästsvans och träningskläder, på väg någonstans – och på väg att bli vuxna. Det är en bild som många av oss känner igen, men Rönn-